

ЯЄЧНІ КУРИ: ІСТОРІЯ ПРИРУЧЕННЯ, ПОРОДОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ

Ю.В. Осадча, кандидат сільськогосподарських наук

Узагальнено літературні дані про походження курей, їх диких предків, час та місце одомашнення. Описано основні шляхи розповсюдження курей у світі. Наведена історія приручення курей та розвиток породоутворювального процесу. На підставі першоджерел показано зародження спеціалізації птахівництва.

Кури, походження, дикі предки, розповсюдження, приручення, одомашнення, породоутворювальний процес, спеціалізація.

Селекцію птиці почали одночасно з її одомашненням, коли кожен власник курей відбирав для відтворення кращих особин. До моменту переходу птахівництва на промислову основу селекціонери створили декілька сотень порід курей. Промислове птахівництво висунуло свої вимоги до якостей породи. Упродовж багатьох років селекціонери удосконалювали породи, виводили кроси та спеціалізовані лінії, працюючи над створенням відповідної птиці. Так, банківська курка (*Gallus bankiva*) відкладає лише 8–15 яєць, у 1925 році курка за рік відкладала 175 яєць, а несучість сучасної несучки становить 320–350 яєць. Такому росту продуктивності, рівною мірою, сприяють нові методи годівлі та утримання поголів'я, адже удосконалення технології дає змогу птиці реалізувати створений генетичний потенціал. Тим не менше, вивчення попереднього досвіду історії розвитку птахівництва світу має не лише пізнавальне, а й практичне значення, зважаючи на відомий вислів Д. Чоссера «Немає такого нового звичаю, який не був би старим». Ця стаття покладе початок подальшим публікаціям, присвяченим вивченню досвіду світового птахівництва з питань розведення та селекції курей.

Походження та розповсюдження курей. Література про походження домашніх курей, їх диких предків, час і місце одомашнення вкрай суперечлива: дати одних і тих же подій у різних авторів вирізняються на сотні і навіть тисячі років. Фундаментальні дослідження Ч.Дарвіна про походження домашніх курей, ретельне порівняння їх з чотирма дикими видами (*Gallus bankiva*, *G. sonneratii*, *G. Stanley*, *G. varius*; за Дарвіном) свідчать, що всі породи походять від одного виду – Банківської курки [1].

Систематика виду *G. gallus* у різних авторів не збігається. Так, Банківська курка, як вважав Дарвін і багато інших авторів, належить до ряду виду. Однак у сучасних працях із систематики птиці [3] вона значиться одним з п'яти підвидів *G. gallus* (інша усталена назва: червона курка джунглів – *Red Jungle Fowl*). Виходячи з наведеного Дарвіном ареалу розповсюдження *G. bankiva*, він мав на увазі вид *G. gallus*. З теорією Дарвіна про монофілітичне походження домашніх курей погоджуються багато науковців [5,6], хоча існує теорія і про поліфілетичне походження [16]. Однак всі вчені погоджуються у тому, що основний предок домашніх курей – вид *G. gallus*.

У минулому поліфілетична гіпотеза походження курей була основною через фенотипову різноманітність сучасних курей. Але, А. Fumihito з колегами [18] переконливо довели, що гени, притаманні сучасним курям, були присутніми і у курей, знайдених на північному сході Таїланду. Це підтверджує географічне походження курей, яке збігається з археологічними даними.

Як вважали до недавнього часу, перші відомості про одомашнених курей належать до III тисячоліття до н.е. Так, зважаючи на археологічні розкопки у районі міст Хараппа і Мохенджодаро, що розташовані у долині Інда (сучасний Пакистан), де були знайдені залишки курячих кісток, фігурки і печатки із зображенням курей, вони перебували вже в одомашненому стані приблизно у 3250 до н.е. [43,44].

У китайській енциклопедії 1609 року на підставі стародавніх документів повідомляє, що домашні кури існували в Китаї приблизно у 1400 р. до н.е. і наводиться, що кури потрапили туди із заходу [3]. Однак деякі дослідники [41] на підставі археологічних знахідок вказують, що у Китаї курей приручили на сторіччя раніше початку розвитку найдавнішої індійської цивілізації – 6000 р. до н.е.

Одне з найдавніших зображень півня, що датується 1840 р. до н.е., знайдено у Єгипті, у храмі поблизу Фів. У цей час торгові шляхи пов'язували Єгипет, Месопотамію та Індію [11]. Подальші древні відомості про те, що єгиптяни знали домашніх курей, належать до часу царювання Тутмоса III (1525–1473 рр. до н.е.): зберігся рисунок голови півня на стіні гробниці візира Рекмари, у сцені підношення дарів з Кефтиу (сучасний Крит). Ще одне підтвердження – рисунок півня на черепку, знайденому поблизу гробниці Тутанхамона, поховання якого датується 1338 до н.е. [16]. Це свідчить про присутність курей в Єгипті у період Нового царства (1425–1123 до н.е.) [14,17]. Однак, надалі, аж до 650 р. до н.е. жодних графічних відомостей про перебування курей на цій території не виявлено [15].

У Середземномор'ї вони з'явилися близько VIII–VI ст. до н.е., спочатку у Древній Греції, потім у Римі. Про це свідчать зображення на давньогрецьких монетах і вазах, що виготовлялися у Халкіді, Коринті і Лаконіці. У центральній Європі, на північ від Альп, домашні кури з'являються лише на початку нашої ери. Мозаїчне зображення півня, що належить до I ст. до н.е., знайдено на території Римської імперії [9,19].

Як вже повідомлялося, є різні погляди на час і місце походження домашніх курей. Так, багато в чому не збігаються з викладеним відомості Б. Вест і Б.-С. Жу, які опрацювали величезний матеріал (переважно остеологічний) [42]. Вони проаналізували не тільки опубліковані роботи, але й похідні щоденники і журнали археологів і палеозоологів, в яких містилися повідомлення про ранні знахідки домашніх курей. Ці узагальнення свідчать, що у Китаї налічується 18 місць із залишками кісток курей (приблизно 5935–1470 рр. до н.е.) і 71 – в інших країнах (VI тисячоліття до н.е. – I ст. н.е.).

У Європі найдавніший остеологічний матеріал знайдений на територіях сучасних Румунії (6000–3000 рр. до н.е.) і Греції (4000–3000 рр. до н.е.) [41], в Україні (околиці Києва) (4000–2500 рр. до н.е.) [37]; в Азії – Ірані (3900–3800 рр. до н.е.), Туреччині (2600–2300 рр. до н.е.), Сирії (2400–2200 рр. до н.е.) [12], Ізраїлі (700 р. до н.е.) [36] на Алтаї (500 р. до н.е.), у Мохенджодаро автори датують знахідки 2000 р. до н.е. [43].

Крім кісткових залишків, до аналізу залучені кліматичні дані і особливості рослинного покриву. На підставі цих відомостей вчені вважають, що центром походження слід вважати Південно-Східну Азію (час доместикації курей приблизно VIII тисячоліття до н.е.).

До Індії кури могли потрапити з Китаю або бути одомашнені незалежно і пізніше ніж у Південно-Східній Азії. Отже, на думку авторів, час доместикації курей відсувається приблизно на 5 тис. років, поява домашніх курей у Європі – на 5–2 тис. років тому порівняно з відомостями наведеними вище, а місцем доместикації сліду вважати не долину Інда, а Південно-Східну Азію [3].

Щодо розповсюдження курей у світі, то вони почали поширюватися з Хемуду у Південно-Східному Китаї близько 7000 років тому [8,45] через центральну Азію на північ від Гімалаїв [26,28]. Кордонів Європи кури досягли близько 3000 років до н.е. [9]. Це свідчить про те, що початкове поширення курей від південного сходу Азії фактично обійшло Індійський субконтинент. До Африки кури потрапили або через Нільську Долину, або через Греко-Романський торговельний шлях Східного узбережжя у період 100–500 рр., про що свідчать знайдені кістки у Малі [37], Нубії [23], Східно-Африканському узбережжю [27] та півдні Африки [29]. Однак не виключають і більш ранню їх появу на цьому континенті через Сахару (через Фінікійський Карфаген). Деякі дослідники [20,22] вважають, що кури поширювалися Сахарою, через Бербери, Східне узбережжя і, можливо, через узбережжя Червоного моря в Ефіопію. Дискусійним є питання присутності курей у Новому Світі [13,21]. Вчені досі не мають єдиної думки, чи були кури присутні на Західному узбережжі, куди імовірно завезені з Азії.

Аналізуючи історію та шляхи розповсюдження домашніх курей, Р.Д. Кроуфорд [16] зауважує, що рання поява їх у Єгипті і на острові Крит була випадковою (як, можливо, і в інших частинах земної кулі) і тому надалі не призвела там до розвитку високої культури птахівництва і створення своїх типів курей.

Дослідження І.Г. Моїсєєвої [3], свідчать, що серед курей азіатського походження виявилось значно більше морфологічних форм. Деякі породи древнього походження виявилися близькі за типом і до *G.gallus*, і до середземноморських порід. Тому, слід вважати, що у стародавні часи кури, близькі за типом до сучасних Середземноморських порід, були вивезені з Азії у Середземномор'я.

Однак найбільш невивченим є одомашнення та розповсюдження курей на шести географічних областях: Таїланд, Росія, Україна, Індійський субконтинент, Південно-Західна Азія та Африка на південь від Сахари [22,23].

Приручення курей. Всі фахівці, що вивчають історію використання домашніх курей у житті людини [10,20,24], схильні до того, що на початку доместикації кури не були джерелом їжі. Так, у Південно-Східній Азії курей використовували для ворожіння та жертвоприношення [33]. Тоді люди звернули увагу на агресивну поведінку птахів, їх схильність до постійних бійок між собою. Ці властивості відповідали нахилам людини бронзового століття (кінець IV – початок I тисячоліття до н.е.), оскільки її життя складалося з постійної боротьби за існування, в якій виживає і перемагає найсильніший. Саме тому з давніх часів бійцівський спорт поширився у багатьох регіонах – в Індії, країнах Індокитаю, Малайського архіпелагу, Стародавній Греції, Римській імперії, пізніше у Середній Азії, Південній Америці [38].

Для країн з різними культурними традиціями характерні свої напрями селекції бійцівської птиці та форми проведення півнячих боїв. У кожній країні, навіть у кожній місцевості створювалася своя бійцівська порода, звідси і велика різноманітність порід цього напрямку. У стародавніх греків півнячі бої були улюбленою розвагою, насамперед в Афінах, де з часів перських воєн (V ст. до н.е.) у театрі Діоніса влаштовувалися публічні бої. Півень як символ змагання та перемоги зображувався на щитах воїнів, а також на великих кубках, з яких частували переможців під час святкування.

У Європі у середньовіччі і пізніше бійцівські породи курей були поширені в Англії (англійські бійцівські породи старого і нового типу), Бельгії (бельгійська бійцівська) і Росії (численні різновиди московської бійцівської породи) [3].

До початку XIX ст. в англійському парламенті було спеціальне місце для фінальних змагань півнячих боїв. Ймовірно, у такий спосіб парламентарії позбувалися агресії. Цікавою є версія походження слова коктейль (cocktail), дослівно означає «півнячий хвіст». В Англії існував звичай після півнячих боїв пити суміш напоїв, що складається із стількох інгредієнтів, скільки залишалося пір'я у хвості переможця [31].

Люди почали використовувати домашніх курей в культових служіннях і обрядах. У літературі Ірана (2000–700 рр. до н.е.) є повідомлення про те, що півень у ті часи вважався передвісником зорі, своїм криком він будив людей і закликав до творчої роботи.

У творах давньоримських письменників – Вергілія (70–19 рр. до н.е.), Плінія Старшого (23 або 24–79 рр.) повідомлялося про те, що крик

півня містив різного роду знамення і пророкування. Курей і півнів часто приносили в жертву, а у деяких країнах їх вважали священними птахами і утримували при храмах.

Віщуни Стародавньої Греції та Рима використовували півнів для передбачень долі і майбутніх подій: на землі писали літери алфавіту, на кожному клали зерно. Потім пускали півня і стежили, з яких літер він «скльовує», і з них складали пророчі фрази.

У стародавньому Китаї півень асоціювався з сонячним символом «ян», вважали, що він має здатність захисту від грабіжників, приносити в будинок багатство, щастя і вказувати час. Цим пояснюється важливе значення півня у китайській символіці і орнаментах – традиційні рисунки на китайських тканинах під назвами «Кричущі півні», «вигнуті пір'я півнячого хвоста» та ін. Зображення півня, що співає на барабані, вважалось символом світу. Загалом вся півняча символіка в Китаї була доброзичливою [2].

Природно, що священна птиця повинна була привертати погляди своїм зовнішнім виглядом і мати гарний голос. Це дало початок декоративному напрямку птахівництва і спорту півнячого співу. Так з'явилися численні породи бентамок, багато з яких дивовижно красиві і скидаються на яскравих метеликів або букет строкатих кольорів (у Росії у XVIII ст. були створені дуже красиві павловські кури). Для Південно-Західної Азії і Японії характерні довгохвості породи курей (фенікс, суматра, йокогама та ін.), у яких довжина півнячого хвоста може сягати 10 м [3].

Спорт півнячого співу до тепер поширений у різних частинах земної кулі. У Японії, Греції, Албанії, Бельгії існують по декілька порід курей, що різняться співом. У Росії здавна розводять юрловських голосистих курей, які здатні тримати ноту до 25 с, а у Туреччині виведена порода, спів півнів якої може тривати до 30 с. У Німеччині відома порода «гірський співак», що має низький, з особливими модуляціями, голос, здатна виводити протяжну і меланхолічну пісню. Очевидно, у кожній з цих країн самостійно, завдяки відповідному відбору створювалися півні-співуни.

Розвиток птахівництва як спеціальної галузі сільського господарства і як науки, утилітарне використання домашніх курей як джерела м'яса та яєць належить до періоду розквіту греко-римської культури. Багато римських письменників залишили змістовні праці з птахівництва, що свідчить про його високий розвиток у той час. Так, у працях Колумелли (12 томів), письменника і агронома I ст., є поради з інкубації, методи селекції, годівлі, утримання, відгодівлі, вибракування, контролю за хворобами, навіть поради з маркетингу і цінової політики. Він згадує про існування в його країні чотирьох іноземних порід: бійцівських – родонської (батьківщина о.Родос), мідійської (Мідія, північний захід Іранського нагір'я), невідомої спеціалізації – танагранські (з Танагра в Беотії, Стародавня Греція) і халкські (з Халкис, о. Евбея) [26].

Аристотель (384–322 р. до н.е.) і Пліній наводять ще місцеву адрійську породу (з Адрії поблизу Венеції), що характеризується високою несучістю. Згідно з Колумеллою, кращих курей одержують від схрещування півнів іноземних порід з місцевими курми (початок створення кросів – гібри-

дів). Кращі несучки того часу давали близько 60 яєць на рік, хоча Пліній зазначав, що видатні особини несуться щодня [3].

Разом з розпадом Римської імперії, занепадає і висока культура птахівництва, яка почала відроджуватися тільки у ХІХ ст. Друга половина ХІХ ст. у розвинених країнах характеризується потужним вибухом породоутворення всіх сільськогосподарських тварин, у тому числі і курей. Започатковуються товариства і клуби аматорів птахівництва, організовуються виставки та конкурси продуктивності. Так, перша виставка порід курей проведена у Бостоні у 1849 році [25,34], а вже у 1855 році і в Москві [4].

На тепер у світі людством створено близько 1500 порід, а можливо, й більше. Так, у енциклопедії Стромберга наведено 142 породи курей [32], у книзі Вандельта і Вольтера [40] є дані про 420 порід, каталог Р.Г.Соумса налічує 604 породи і різновиди курей, виведених селекціонерами з 22 країн [30], однак деякі сучасні дослідники вважають, що цю цифру можна збільшити удвічі [3].

Зародження яєчного птахівництва. Тривалий час люди не вживали продукти птахівництва в їжу. Основною причиною цього була присутність курей у багатьох ритуалах. Курячі яйця вважалися «брудним продуктом» та, навіть, продуктом «табу». Крім того, вважалось марнотратством вживати в їжу яйце не дочекавшись доки з нього з'явиться курка. В Індії приблизно у І тисячолітті до н.е. закон, який забороняв їсти куряче м'ясо. Винятком був Китай, де споживали куряче м'ясо і яйця, вважаючи їх важливим джерелом тваринного білку. З Китаю традиція вживання продуктів птахівництва поширилася на всю Східну Азію. У Південно-Східній Азії та островах Тихого океану, куди кури завезені азіатськими колонізаторами, була традиція вживати «100-річні» яйця. Насправді, вони не були такими старими. Яйця зберігали декілька місяців у суміші селітри, глини та чайного листа. Після появи на шкаралупі зелених прожилок, яйця вважали готовими до вживання [33,38].

Вживання курячих яєць в їжу набуває розповсюдження після виходу книги рецептів Апіціуса (25 р. до н.е.) в якій містилися рецепти заварних кремів, омлетів та багатьох інших страв [25,38].

З тих часів відомо мало фактів про використання курячих яєць аж до ХVІ ст. У цей період яйця вважали пісною стравою на рівні з м'ясом і їли їх лише на Великдень, попередньо занурюючи у жир або віск та прикрашаючи. Ця традиція збереглася до наших днів [38].

Відродження використання курячих яєць в їжу сталося лише в ХVІ ст. з роботою Ulisse Aldrovandi (1522–1605). Італієць написав 9 томів про тварин, у тому числі і курей, в яких детально та систематично описав яйце [34].

Значному прогресу у кулінарії сприяла праця Le Cuisinier, опублікована П'єром Франсуа де Вареном у 1961 році. У книзі автор описав 60 рецептів страв з яєць [35].

Наступне століття характеризувалося селекцією курей на колір оперення та гребеня. Було створено понад 100 порід та колірних варіацій курей. «Століття курки» було також і століттям розвитку традицій вживання

курячих яєць. У цей період виявлено дієтичні властивості цього продукту, що сприяло початку широкого вживання яєць в їжу. Варені яйця на сніданок стали улюбленою стравою французів, а парижани щонеділі збиралися на площі щоб помилуватися як Людовик XIV збиває верхівку з яйця одним помахом виделки [38]. У середині XVIII ст. американці, наслідуючи англійців, почали широко вживати яйця з беконом. У цей час яйця починає застосовувати і пекарська промисловість [7,39]. У кінці XIX ст. яйця стають затребуваним продуктом харчування на Заході, а акцент у селекції переміщується від декоративного вигляду шоу-курей до продуктивних ознак.

Висновки

Численними науковими дослідженнями встановлено, що місцем одомашнення курей є не долина Інда, як прийнято вважати, а Південно-Східна Азія. Уточнений також і час одомашнення – 8000 р. до н.е. Однак більшість висновків, зроблених вченими, базуються на археологічних та лінгвістичних дослідженнях, які потребують доведення на підставі сучасних генетичних експертиз.

Існує цілий ряд географічних областей світу, у тому числі і Україна, на яких приручення та розповсюдження курей залишаються маловідомими. Тому подальшого дослідження потребує історія одомашнювання курей в окремих країнах світу.

Зародження яєчного курівництва, як спеціалізованої галузі птахівництва, сталося у Китаї. Однак історія його розвитку залишається невідомою до аж XVI ст.

Список літератури

1. Дарвин Ч. Изменение домашних животных и культурных растений / Ч. Дарвин; Под ред. Е.Н.Павловского. – М.; Л, 1951. – 245 с.
2. Лубо-Лесниченко Е.И. Китай на шелковом пути / Лубо-Лесниченко Е.И. – М., 1994. – 98 с.
3. Моисеева И.Г. Происхождение и эволюция домашних кур / И.Г. Моисеева, М.Г. Лисичкина // Природа. – 1996. – Т.5. – С.88–96.
4. Никитин Н. Выставки птицеводства в дореволюционной России / Н. Никитин // Птицеводство. – 1992. – № 5. – С.23–27.
5. Петров С.Г. Происхождение и эволюция сельскохозяйственной птицы / С.Г. Петров // Сельскохозяйственная птица. – 1962. – Т.1. – С. 125–144.
6. Серебровский А.С. Происхождение домашних животных / Серебровский А.С. – Л., 1934. – 213 с.
7. Astill G. The countryside of medieval England / G. Astill, A. Grant. – Oxford, 1988. – 314 p.
8. Bellwood P. Austronesian prehistory in Southeast Asia: Homeland, expansion and transformation / P. Bellwood, J. Fox, D. Tryon // The Austronesians: Historical and comparative perspectives. – 1995. – P. 96–111.
9. Benecke N. On the utilization of domestic fowl in central Europe from the Iron Age up to the Middle Ages / N. Benecke. – Poultry Sci. – 1993. – Vol. 73, № 5. – P. 1838–1845.
10. Blench R. M. A history of domestic animals in northeastern Nigeria / R. M. Blench // Cahiers des Sciences Humaines. – Vol. 3. – P. 181–238.

11. Brewer D. J. Domestic plants and animals: The Egyptian origins / Brewer D. J., Redford D. B., Redford S. – Warminster, 1994. – 289 p.
12. Buitenhuis H. The animal remains from Tell Sweyhat / H. Buitenhuis // *Palaeohistoria*. – 1983. – Vol. 25. – P. 131–44.
13. Carter G. F. Pre-Columbian chickens in America / G. F. Carter, C. L. Riley, J. C. Kelley, C. W. Pennington, R. L. Rands // *Man across the sea: Problems of pre-Columbian contacts*. – 1971. – P. 178–218.
14. Carter H. An ostrakon depicting a red jungle-fowl / H. Carter // *Journal of Egyptian Archaeology*. – 1923. – Vol. 9. – P. 1–4.
15. Coltherd J. B. The domestic fowl in ancient Egypt / J. B. Coltherd // *Ibis*. – 1966. – Vol. 108. – P. 217–23.
16. Crawford R.D. Domestic fowl. Evolution of domesticated animals / Crawford R.D. – London; New York, 1984. – P.298–311.
17. Darby W. The gift of Osiris / Darby W., Ghalioungui P., Grivetti L. – London, 1977. – 425 p.
18. Fumihito A. One subspecies of the red junglefowl (*Gallus gallus gallus*) suffices as the matriarchic ancestor of all domestic breeds / A. Fumihito, T. Miyake, S.-I. Sumi // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. – 1994. – Vol. 91. – P. 9–125.
19. Hernandez-Carrasquilla F. Some comments on the introduction of domestic fowl in Iberia / F. Hernandez-Carrasquilla // *Archaeofauna*. – 1992. – Vol. 1. – P. 45–53.
20. Kuit H. G. Livestock production in central Mali: Ownership, management and productivity of poultry in the traditional sector / H. G. Kuit, A. Traore, R. T. Wilson // *Tropical Animal Health and Production*. – 1986. – Vol. 18. –P. 31–222.
21. Langdon R. When the blue-egg chickens come home to roost / R. Langdon // *Journal of Pacific History*. – 1990. – Vol. 25. – P. 92–164.
22. MacDonald K. C. The domestic chicken (*Gallus gallus*) in sub-Saharan Africa: A background to its introduction and its osteological differentiation from indigenous fowls (*Numidinae* and *Francolinus* sp.) / K. C. MacDonald // *Journal of Archaeological Science*. –1992. – Vol. 19. – P. 18–303.
23. MacDonald K. C. Chickens in Africa: The importance of Qasr Ibrim / K. C. MacDonald, D. N. Edwards // *Antiquity*. 1993. – Vol. 67. – P. 90–584.
24. Manessy G. Les noms d'animaux domestiques dans les langues voltaïques / G. Manessy, J. M. C. Thomas, L. Bernot // *Langues et techniques, nature et société; approches linguistiques*. – 1972. – Vol. 1. – P. 20–301.
25. McGee H. On food and cooking / McGee H. – New York, 1984. – 269 p.
26. Moiseeva I. G. Comparative analysis of morphological traits in the Mediterranean and Chinese chicken breeds: The problem of the origin of the domestic chicken / I. G. Moiseeva, Z. Yuguo, A. A. Nikiforov, I. A. Zakharov // *Russian Journal of Genetics*. –1996. – Vol. 32. – P.57–1349.
27. Mudida N. Subsistence at Shanga: The faunal record. In Shanga / N. Mudida, M. Horton // *The archaeology of a Muslim trading community on the coast of East Africa*. – 1996. – P. 93–378.
28. Nishi Y. Can fowls fly hundreds of miles over the Himalayas? / Y. Nishi, T. Sakiyama, A. Sato // *Asian languages and general linguistics*. –1990. – P. 55–77.
29. Plug I. 1996. Domestic animals during the early Iron Age in southern Africa / I. Plug, G. Pwiti, R. Soper // *In Aspects of African archaeology: Papers from the 10th Congress of the Pan-African Association for Prehistory and Related Studies*. – 1996. – P.20– 515.

30. Somes R.G. International registry of poultry genetic stocks / R.G. Somes. – Exp.Stat.Bull.Conn., 1985. – 469p.
31. Stromberg L. Poultry Oddities, History, Folklore / L. Stromberg. – Pine River, Minnesota, USA, 1992. – 356 p.
32. Stromberg L. Poultry of the World / L. Stromberg. – 1996. – 516p.
33. Simoons F. J. Eat not this flesh. Second edition / F. J. Simoons. – Madison, 1994. – 289 p.
34. Smith P. The chicken book / P. Smith, D. Charles. – San Francisco, 1982. – 458p.
35. Tannahill R. Food in history / Tannahill R. – New York, 1989. – 562p.
36. Taran M. Early records of the domestic fowl in Judea / M. Taran // Ibis. – 1975. – Vol. 117. – P.10–109.
37. Thesing R. Die Großentwicklung des Haushuhns in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Ph.D. dissertation, Munich University, 1977. – 148 p.
38. Toussaint-Samat M. A history of food, trans. Anthea Bell / M. Toussaint-Samat. – Cambridge, Mass, 1992. – 789 p.
39. Trager J. The food chronology / Trager J. – New York, 1995. – 854 p.
40. Wandelt R. Handbuch der Nuhnerrassen die Huhnerrassen der Welt / R. Wandelt, J. Wolters // Verlag Wolters, 1996. – 258 p.
41. West B. Did chickens go north? New evidence for domestication / B. West, B.-X. Zhou // Journal of Archaeological Science. – 1988. – Vol. 15. – P.33–515.
42. West B. Did chicken go north? New evidence for domestication / B. West, B.-X. Zhou // World's poultry Science Journal. – 1989. – Vol. 45. – P.205–218.
43. Wood-Gush D. G. M. A history of the domestic chicken from antiquity to the 19th century / D. G. M. Wood-Gush // Poultry Science. – 1959. – Vol. 38. – P. 321–326.
44. Zeuner F.E.A history of domesticated animals / Zeuner F. E. – London, 1963. – 421 p.
45. Zorc R.D.P. Austronesian culture history through reconstructed vocabulary (overview) / R. D. P. Zorc, A. K. Pawley, M. D. Ross // Austronesian terminologies: Continuity and change. – 1994. – P.94–541.

Обобщены литературные данные о происхождении кур, их диких предках, время и место одомашнивания. Описаны основные пути распространения кур в мире. Представлена история приручения кур и развитие пороодообразовательного процесса. На основании первоисточников показано зарождение специализации птицеводства.

Куры, происхождение, дикие предки, распространение, приручение, одомашнивание, пороодообразовательный процесс, специализация

The literature data on the origin of the hens and their wild ancestors, the time and place of domestication are summarizes. The basic pathways of hens in the world are described. The history of hens domestication and breed formed process development are presented. The emergence of specialization poultry based on primary sources is showed.

Hens, origin, wild ancestors, distribution, taming, domestication, breed formed process, specialization